

Vänföreningen Sällskapet Linnés Hammarby (SLH)

bildades 2002 och arbetar ideellt med olika typer av insatser på Linnés Hammarby utanför Uppsala. Vi vill med vår verksamhet stödja huvudmännens bevarande och utveckling av byggnadsminnet och kulturresevatet, till glädje för alla besökare.

Att bli medlem

Medlemsavgiften är 150 kronor per vuxen eller 200 kronor för hela familjen. Som medlem får Du bland annat fri entré till Linnés Hammarby, Linnéträdgården och Linnémuseet..

Du kan anmäla Dig via epost till blimedlem@linneshammarby.se eller genom att betala in avgiften på vårt bankgiro 5652-3699.
OBS! Ange namn, adress, telefon och epostadress!

För allmänna frågor om Sällskapet:

Kontakta oss på sallskapet@linneshammarby.se eller ordförande Eeva Ingelög Lakomaa, mobil 070-996 92 33.
Vår hemsida finns på www.linneshammarby.se.

Redaktör för årsskriften 2016 samt textansvarig där inte annat anges: Anders Stehn, upp17@live.se

Fotografier: Gerd Sjödin, Anders Stehn, Eeva Lakomaa

Framsida: Gerd Sjödin.

Sällskapet Linnés Hammarby, årskrönika 2016

2016 var Sällskapet Linnés Hammarbys trettonde verksamhetsår. Det inleddes som alltid den 10 januari när ett 15-tal personer samlades vid Linnés grav i Uppsala Domkyrka, läste dikt och sjöng samt prydde stenen med linnéa och amaryllis.

Årsmötet hölls i Sävja kyrkas samlingsal den 5 april. Därefter höll Helena Harnesk föredrag på temat "Linné i Uppsala".

Verksamheten ute på Hammarby inleddes den 24:e april med städning av gården och fagning i Kulturreseptatet.

Hammarbydagen firades gemensamt med Botan och Kulturreseptatet den 15 maj. Botaniska och historiska vandringar hölls och mitt på dagen skedde årets fårsläpp. De hågade fick hjälp av Uppsala läns hemslöjdskonsulenter att prova på olika slöjdaktiviteter. sid 5

Söndag den 19 juni höll Sällskapet en fullsatt temavisning om 1700-talsmanér bland herrskapsfolk. sid 7

Helgen den 2-3 juli hölls akvarellkurs under Rosemary Wise's ledning. sid 8

Söndag den 17 juli inföll Sommarslätter och Sara-Lisadagen. Med lie och räfsa fick man prova på att hässa; vid torpet kunde man tillverka halm-dockor och titta på spinning av lin och lyssna på sagor. Uppskattad grön-saksförsäljning i kålgården Jouni Sinisalo spelade dragspel. sid 9

Söndag den 7 augusti var det åter dags för en temavisning rörande kaffe.

Den 14 augusti hölls Fårklippning med lammönstring och marknad samt rågskörd - som vanligt årets bästa dag på Hammarby – drygt 400 besökare. sid 10

En välbesökt höstkonsert den 28 augusti med Carl-Håkan Essmar och Hanna Bendtz. sid 13

Äppeldagarna 17-18 september var som vanligt också välbesökta och många tog chansen att få sina äpplen mustade. sid 19

Den 25 september stängdes bostadshuset på Hammarby för säsongen.

Välkomna åter till Linnés Hammarby 2017.

Anders Stehn

Sällskapets ändamålsparagraf

Sällskapets syfte är att verka för bevarandet av det statliga byggnadsminnet Linnés Hammarby.

Sällskapet ska aktivt söka sponsorer och verka för en öppen dialog mellan Hammarbys huvudmän (Statens Fastighetsverk och Uppsala Universitet).

Sällskapet skall verka för att det nationella såväl som det internationella intresset ökar.

Vidare skall sällskapet erbjuda stöd till vården av den genuina miljön, både vad gäller byggnader och fastigheter.

Sällskapets uppgift är också att genom sina aktiviteter levandegöra kulturminnet ifrån 1700-talet för dagens besökare.

Utdrag ur Stadgarna, antagna 2007

Hammarby öppnar för säsongen, 1 maj

Foto: Gerd Sjodin

I samband med Hammarbys öppnande invigdes Margareta Bååths utställning *Linnés blomstervandringar* i östra flygeln av Mariette Manktelow (t.h.).

Hammarbydagen med fårsläpp, 15 maj

Under Hammarbydagen släpptes fåren ut på bete. Därefter såddes årets växter i kålgården.

Hemslöjdskonsulenterna lärde ut olika hantverk bl.a. repslagning.

Man fick även prova på själv.

Sällskapet lånade ut 1700-talskläder till
hågade barn.

Foton: Eeva Lakomaa och Gerd Sjödin.

Temavisning: 1700-talsmanér hos herrskapsfolk, 19 juni

Birgitta Brattå och Eeva Lakomaa berättade och visade inne i stora salen. Visningen var fullsatt och mycket uppskattad.

Foto: Gerd Sjödin.

Akvarellkurs med Rosemary Wise, 2-3 juli

Akvarellkursen med Rosemary Wise fick i huvudsak hålla till inomhus i östra flygeln...

...men en stund i solen gavs också.

Sommarslätter, Sara-dagen, 17 juli

Slåttern var välbesökt och grönsaksförsäljningen i kålgården var uppskattad, liksom Joni Sinisalos dragspelsmusik.

Sagoläsningen i torpet var tyvärr inte så välbesökt – det var inte så många som orkade gå hela vägen. Tillverkning av halmdockor lockade inte så många deltagare heller men var uppskattat av dem som väl provade.

Foto. Anders Stehn

Fårmarknaden, 14 augusti

Marknadsdagen med fårklippning blev som vanligt lyckad – årets bästa dag på Hammarby.

Barbro Håkansson och Gunilla Anderman som i varma färgbad trollade fram fascinerande garnhärvor i vackra naturfärger.

Familjer som kollar både fårklippning och hur Marta Brattå kardar ull,

...därefter en fika i äppellunden.

Försäljning av grönsaker från kålgården och sällskapet loppmarknad drog också besökare trots att vi hade färre marknadsstånd än tidigare år.

Foton: Gerd Sjödin, Anders Stehn

En stilla afton

med Carl-Håkan Essmar, cister och sång, och Hanna Bendtz, cello.

Musiksoiréens **första akt** tillägnades flaskans vänner, Mowitz, Fredman och Ulla Winblad, ungefär 1770-1774.

Fredmans första epistel framfördes med både tal, sång och dramatisering: *Gutår båd natt och dag! Fukta din aska; fram brännvinsflaska; Lydom Bacchi lag!*

Fredmans 32:dra epistel (*Kors! Utan glas...*) framfördes till celloackompanjering, och beskrev finstämt huru Fader Mowitz likt ett vinddrivet Bacchi skepp strandar på vindpinade kobbar och krogar.

Nästan som en psalm klingade Fredmans sjunde epistel, en elegi vid (eller snarare i) Ulla Winblads säng.

Uppstigen ur Ullas paulun lyssnar vi till den 6:e episteln med texten *Käraste bröder, systrar och vänner*, dock inte den vanliga texten. Detta var ursprungligen ur en fransk opera av Rosseau.

Vådan av att bryta mot överflödsförordningarna skildrades i epistel 28, där Ulla blev haffad för att hon bar mer siden i klädedräkten än vad som var tillåtet för hennes stånd.

Som avslutning på aftonens första akt fick vi i menuettens form avnjuta valda delar ut *Blåsen nu alla*, Fredmans 25:e epistel

I en liten **mellanakt** fick vi efter önskemål höra Fredmans sång 32, *Träd fram du Nattens Gud*.

Andra akten inciperades med musik från Linnés tid, åren 1750-70.

Både Carl von Linné och Olof von Dahlin var informatorer åt kronprins Gustaf, och uppskattades båda av drottning Lovisa Ulrika. Några verser av von Dahlin belyste hans liv i huvudstaden och konung Adolf Fredriks hov: *Äta lite, dricka och Säg, när skall jag gifta mig*. von Dahlin hjälpte drottningen i hennes försök att göra stadskupp och återföra makten till kungahuset, men han blev landsförvisad i samma veva, dock delvis beroende på sin satiriska visa *Kalottregementet*. Många andra av hans texter var likaså politiska, t.ex. *En vacker änka spelte* som skildrar hur konung Fredrik I dog barnlös och änkan (Sverige) spelade kort med trenne herrar om en "kyss" – som bekant vanns kronan av Adolf Fredrik på kraftfulla rekommendationer av tsarinnan Elisabet.

De tidigare årens musik avslutades med en av J. S. Bachs cellosviter.

I en dikt av Anna Maria Lenngren skildrades hur Vauxhallen kom till Sverige, en kombinerad danssalong och musiklokal för allmänheten dit var och en hade tillträde som kunde betala den blygsamma inträdesavgiften – helt annorlunda än vid hovets Bals Parées i Rikssalen eller borgerskapets Assembléer i gamla Börshuset.

Den andra akten avslutades med ytterligare två finstämda Bellmanverk: *Böljan sig mindre rör* ur Bacchi Tempel, samt Fredmans 71:a epistel, *Ulla, min Ulla*. Båda ackompanjerades av cello och cister.

Även om sista akten var till ända så applåderade den förtjusta menigheten fram två **encorer**:

Mowitz skulle bli Student, om Bellmans skuldyngda tid i Uppsala där hans farfar varit rektor 1704.

Eftersom det dåförtiden var brukligt att tacka för maten med – om man var

så lagd och lämpad – en visa, fick vi som ertjänst för förplågnaden i pausen lyssna till den morgondisiga beskrivningen av den fantastiska målningen i ett sovrum på krogen Gröna Lund såsom den skildras i Fredmans tjugoundra epistel.

Pimpinell och beccasin

Linneanska reflexioner efter en bellmansk visafton på Hammarby

Fredmans epistlar utgavs 1790, tolv år efter Linnés död. Även om de skrevs och sjöngs från 1760-talet och framåt

är det osannolikt att de eller annan Bellmansmusik framfördes på Hammarby. I Fredmans epistel nummer 82

FREDMANS EPISTEL N:o 82

*Eller Oförmodade Afsked, förkunnadt vid Ulla Winblads
Frukost en sommar-morgon i det gröna.*

P a s t o r a l

Dedicerad til Kgl. Secreteraren LEOPOLDT.

Hvila vid denna källa,
Vår lilla Frukost vi framställa:
Rödt Vin med Pimpinella
Och en nyss skuten Beccasin.
Klang hvad Buteljer, *Ulla!*
I våra Korgar öfverstfulla,
Tömnda i gräset rulla,
Och känn hvad ångan dunstar fin,
Ditt middags Vin
Sku vi ur krusen hälla,
Med glättig min.
Hvila vid denna källa,
Hör våra Valdthorns klang Cousine.
Corno Valdthornens klang Cousine

finns dock innehåll som man kan tänka att Linné engagerat skulle kommenterat i sin egenskap av såväl zoolog och botaniker som läkare. Vad menade Bellman till exempel med den "pimpinella" varmed han kryddade vinet och vad var det för "beccasin" man serverade? Det finns tre olika arter beccasiner i Sverige, och pimpinell förekommer i minst tre olika betydelser i botaniska sammanhang. Det svenska namnet pimpinell står för växter ur släktet *Sanguisorba* (med bl. a. blodtopp), medan det vetenskapliga släktnamnet *Pimpinella* gäller bockrotväxter (med bl. a. anis). Ytterligare förbryllande blir det genom förekomsten av en pimpinellros. De flesta av dessa växter är dessutom beskrivna och vetenskapligt namngivna av Linné. Vad var det Bellman tillsatte i sitt vin – och vad var det för vin för resten?

Pimpinell (äkta pimpinell), *Sanguisorba minor* (Scopoli), tillhör familjen Rosaceae, rosväxter, och förekommer på torra, kalkrika marker i Europa och Asien, i Sverige sällsynt upp till Uppland. Inom folkmedicinen har den särskilt använts för sårbehandling, men på 1600- och 1700-talen användes pimpinellblad också för kryddning – eller snarare uppfriskning – av rödvin, samt som ingrediens i sallader.

Nära släkt med pimpinell är **blodtopp**, *Sanguisorba officinalis* (Linnaeus), odlad i trädgårdar och förvildad, i Sverige förekommande på östra Gotland. Det var Linné själv som upptäckte den där. Det svenska namnet blodtopp beskriver träffande dess utseende med den blodfärgade, toppställda, kompakta blomställningen. Det vetenskapliga namnet *Sanguisorba* betyder blodabsorberare och syftar på att växten i folkmedicinen användes som blodstillande men även mot diarréer och flytningar. Artepitetet *officinalis* bekräftar dess anknytning till apoteken.

En helt annan växtgrupp blir det fråga om när vi kommer till *Pimpinella anisum* (Linnaeus), som hör till fam. Apiaceae, flockblomstriga, och på svenska heter **anis**. Den härrör ursprungligen från Medelhavsområdet och kom till Sverige på 1300-talet som odlad kryddväxt. Den är en gammal välkänd brödkrydda men i det franska köket en delikat krydda till skaldjur, ost, sallader, rotfrukter och potatis. Vidare används den i många spritdrycker som ouzo, raki, pastis, Pernod, arrak och svenska brännvins-sorter.

En annan *Pimpinella*-art är **bockrot (backanis)**, *Pimpinella saxifraga*

(Linnaeus), som växer allmänt på torra, öppna marker i Sverige upp till mel-lersta Norrland. Bockrotens artepitet saxifraga skulle möjligen kunna syfta på småblommornas likhet med bräckornas blommor i släktet Saxifraga, dit till exempel stjärnbräckan och fjällbruden hör. Ordet saxifraga betyder stenbrytare och syftar på bräckornas växtplatser ofta på grus, blockmarker och i bergsprickor. Eller också är det kanske uppfattningen att bockroten kunde krossa blåsstenar som givit bockroten dess stenbräckarepitet. Extrakt av roten användes för övrigt i form av pimpinelladroppar som läkemedel mot heshet och halssjukdomar.

Slutligen förekommer så prefixet pimpinell hos pimpinellros, *Rosa pimpinellifolia* (Linnaeus), naturligt nog i familjen Rosaceae, rosväxter. Den växer mycket sällsynt på kustnära, öppna marker i Bohuslän och förut även Halland och är förmodligen mera känd i form av sina många odlade sorter. Vad har denna ros bland pimpinellerna att göra? Jo, pimpinell i det svenska namnet syftar här på bladens likhet med pimpinell, och det vetenskapliga artepitetet beskriver just bladens likhet med pimpinellerna – såväl äkta pimpinell *Sanguisorba* som bockrot *Pimpinella*! De centimeterstora, klotrunda, svarta nyponen har använts för kryddning och färgsättning av brännvin.

Det var alltså **äka pimpinell**, *Sanguisorba minor*, som Bellman kryddade sitt rödvin med. Moderna vinskribenter har ofta hoppat i galen kryddbuk. Vinkännare som provat kryddningen men inte estimerat den har möjligen också tagit fel och använt *Pimpinella saxifragas*

brännande, getfräna rot i stället för *Sanguisorba minors* blad med mild, gurkliknande smak.

Men till vilket vin? Pimpinella nämns i flera Fredmansepistlar, bl. a. nummer 13, 19, 63 och den ovan citerade 82. I dessa görs också specificeringen hogglandsvin, d.v.s. ett Bordeaux. Vinmakningen på 1700-talet var inte så framstående som idag och frakten till Sverige tog sin tid så därför var vinet inte sällan surt och krävde sin uppfriskning – med äkta pimpinell. I en av dessa epistlar nämns också Frontignac, en druva identisk med Muscat, men till detta vita vin användes inte pimpinell.

En annan kulinarisk och biologiskt intressant detalj i epistel 82 är den nyss skjutna beckasinen, en delikatess på middagsborden på Bellmans och Linnés tid. Vi har tre arter beckasiner i Sverige men Linné och hans samtida skiljde inte på enkel- och dubbelbeckasin, eftersom dubbelbeckasinen *Gallinago media* (Latham, 1787) blev utskild från sin något mindre släkting enkelbeckasinen *Gallinago gallinago* (Linnaeus, 1758) först efter Linnés död. Den blott lärkstora dvärgbeckasinen *Lymnocyptes minimus* (Brünnich, 1764) var knappast ett jaktbyte. Att sannolikheten talar för dubbelbeckasin i Fredmans frukostkorg beror på att den med sin tyngre, rakare flykt var mer lättjagad än enkelbeckasinen med dess snabbare, sicksackande uppflog. Dubbelbeckasinen hör förutom tjäder, orre och brushane till våra fåglar med organiserade spel och var kanske också därför lättskjutet. Idag sällsynt och tillbakaträngd till fjälltrakterna var den fram till slutet av 1800-talet en välkänd fågel i den svenska odlingsbyg-

den, och den spelade med all säkerhet på fuktängarna kring Kungsängen där Linné och hans stora följe säkert såg den på Danmarksvandringen, en av hans *Herbationes Upsaliensis*. Fortfarande

står det på en informationsskylt vid plattformen där Sävjaån rinner ut i Fyrisån att dubbelbeckasinen rastar där varje vår.

Text: Ingemar Struwe

Om Linnæi systematisering av pimpinellerna

Innan Linnaeus, 1753 i sin *Species Plantarum*, systematiserade botaniken till att främst utgå från växternas fortplantningsorgan, samt införde den binomiala nomenklaturen (med släktnamn och artepitet), grupperades växterna utifrån olika och varierade morfologiska karaktärer samt hade mer eller mindre långa latinska beskrivningar som artbeteckning.

En grupp av växter var pimpinellerna, vilka något förenklat karaktäriseras av en gles till tät bladrosett av parbladiga (pinnata) blad, med få till många sågtandade småblad. Flera av arterna har – som nämnts ovan – brukats som medicinal- eller kryddväxter.

Namnet pimpinell i olika former är mer än 1000 år gammalt och går

sannolikt tillbaka på ett senlatinsk *pipinella*, möjligen från vulgärlatin **piperinella*, "liten peppar", möjligen på någon förvanskning av *pinella* < *pinnatus*, "parbladig". Växtnamnet finns i olika varianter i flertalet västeuropeiska språk.

Linnaeus kände till åtminstone sex olika förmenta europeiska pimpineller, men kunde med hjälp av sin nya systematik fördela dem på lämpligare, mer enhetliga grupper. De äldre artbeteckningarna nedan utgår från *Species plantarum* (SP) 1753 men är något förkortade.

Det redan brukliga släktet *Pimpinella* fördes till i klass *Pentandria*, ordning *Digynia* (5 ståndare, 2 stift) och omfattade *Pimpinella saxifraga* och *P. major*.

Dessutom förde han dit *P. glauca*, *P. peregrina* och *P. anisum* som förr ansetts tillhöra andra artgrupper. (SP, sid 263-264).

De tidigare *Pimpinella sanguisorba major* och *P. sanguisorba canadensis*, hörde till klass *Triandria*, ordning *Monogynia* (3 ståndare, 1 stift) och fick bilda det nya släktet *Sanguisorba* med den europeiska arten *S. officinalis* och den kanadensiska *S. canadensis*. (SP, sid 116-117).

Bladrosett av *Sanguisorba*...

och av *Pimpinella*.

Som ett kuriosum kan nämnas den från främst film kända 1700-talshjälten Röda nejlikan som i original hette *Scarlet Pimpernel*. Denna smått giftiga växt har dock inget gemensamt med de ovan nämnda pimpinellerna. På svenska heter den rödmire eller rödarv och hör till viveväxterna; kanske har översättaren förväxlat den med rödnarv, en nejlikväxt? Den litterära figuren skapades i 1903 av författaren baronessan Emma Orczy och lär delvis vara baserad på den svenske greven Axel von Fersens (1755-1810)

försök att rädda den franska kungafamiljen undan revolutionen.

Pimpinell i vid bemärkelse heter för övrigt *burnet* på engelska.

Rödmire, *Anagallis arvensis*

Äppeldagarna 17-18 september

Under äppeldagarna på Hammarby bjöds på äppelutställning, äppel-

bestämning, trädbeskrivningskurs, äppelmusteri, föredrag och pyssel.

Ett varmt tack till våra sponsorer 2016:

LÄNSSTYRELSEN
UPPSALA LÄN

Björn Tingström
Bild & Web

VISIBIA
makes it visible